

אלפי יהודה

ארגון ארצי להפצת תורה במסורת אבותינו הנאמנה

הוצאה לאור



אסון יהודי תימן - גלות מוֹזַע

הָאֲרוֹצַּה הַנוֹרָא שְׂוֹעֶזֶע אֶת עַדְת יְהוּדֵי תִימָן לִפְנֵי לְמַעַלָּה מִשְׁלוֹשׁ מֵאוֹת שָׁנָה - בּוֹ נִכְחַדָּה רַב רָבָה שֶׁל הַקְהָלָה טָלַטַל אֶת אֲשִׁיּוֹת יְסוּדוֹתֶיהָ, דִּלְדַּל וְהוֹתִיר מִהַקְהָלָה הַמְּפֹאֶרֶת מִתִּי מְעַט. לְצַעֲרֵנוּ - לֹא נִכְתַּב הָרַבָּה אוֹ תַעֲד מֵאֲסוֹן נּוֹרָא זֶה - אֶף עֲצָמָתוֹ וְהִשְׁפָּעָתוֹ נִכְרֹו הֵיטֵב בְּדִבְרֵי יָמֵי עַדְת תִּימָן.

זְכוֹר יָמוֹת עוֹלָם...



עַל מִשְׁקַל הַקִּינָה: "בְּמָקוֹם אֲשֶׁרִי הָעָם" הַנֶּאֱמָרֶת בְּתַשְׁעָה בָּבָב:

בְּמָקוֹם גְּדֵרוֹת תֵּיל - מְקָפִים בְּשִׁמְמָה יוֹמָם וְלַיְלָה
בְּמָקוֹם נוֹגְשִׁים שׁוֹחֲרֵי טָרֶף - אִפְפָּם פֶּחַד חַיֹּת הַטָּרֶף
בְּמָקוֹם לַיַּל הַבְּדִלָח הַנוֹרָא - לְאוֹר יוֹם לְשֶׁרֶף- הַנֶּרֶה
בְּמָקוֹם טְלָאֵי צָהָב לְאוֹת - נִגְזְרָה גְזֵרַת הַעֲטָרוֹת
בְּמָקוֹם תַּנְדִּיּוֹם שׁוֹרְפִים - נִשְׂדָּפוּ בַּמִּדְבָּר יַחֲפִים
מִי לְבוֹ לֹא נֶע וְזַע - מֵאִימַת הַגְּלוּת בְּמוֹזַע

גְּלוּת תִּימָן יְדוּעָה כְּקֶשֶׁה מִבִּין הַגְּלוּיּוֹת בְּה סָבְלוּ הַיְּהוּדִים מִהַשְׁפָּלָה, גְּזֵרוֹת, מִכּוֹת טָבַע רְבוּת, וְגָלוּת מוֹזַע שֶׁהִיְתָה שִׂיא הַסִּבָּל- הִיְתָה גְלוּת בְּתוֹךְ גְּלוּת.

הִרְבַּע

עַל פִּי הַהֶסְפֵּם בֵּין הַיְּהוּדִים לְמַחֲמֹד ימ"ש עֲלֵיהֶם לְהַפִּיר בְּאֶסְלָאם פְּדַת הָאֶרֶץ - וְכָה יוֹכְלוּ לְחַיּוֹת בְּחִפְשִׁיּוֹת בְּאֶרְצוֹת הָאֶסְלָאם וְאִף יִזְכּוּ לְהַגְנָה ע"י הָאֲמָאם אֶף בְּתַמּוּרָה לְזוֹאת עֲלֵיהֶם לְשֹׁלֵם מִס גְּלָגֶלֶת (ג'ז'ה), לְחַיּוֹת בְּצִנִּיעוֹת, לְהַקְדִּים שְׁלוֹם לְמַסְלָמִים, בְּתִי הַכְּנָסֶת לֹא יִהְיֶה גְבוּהוּם יוֹתֵר מִהַמְּסֻקָּדִים. אֲסוֹר לָהֶם לְגִיר מְסֻלָּמִים וְעוֹד וְעוֹד. תִּימָן זָכְתָה לְעֶצְמָאוֹת בִּשְׁנַת שפ"ח (1628 לַמַּנְיָ) בְּאֲשֶׁר

הָאֲמָאם קֶאֶסֶם כָּבֵשׁ אֶת צִנְעָא מִיַּד הָעוֹתְמָאנִים. אַחֵר שְׁהָאִימָאמִים לְבֵית קֶאֶסֶם - מִנְהִיגֵיהֶם שֶׁל הַשִּׁיעִים הַזֵּיִדִים - שִׁחָרוּ אֶת תִּימָן מִעַל ה"כּוֹפְרִים" הַתּוֹרָכִים הַקְּנָאוֹת הַדְּתִית הַלְכָּה וְהַתְּגַבְּרָה שֶׁכּוֹן שָׁמוֹ שֶׁל הַגִּי'הָאֵד נִשְׂאָ בְּפִי כָל - הַפְּתָה הַשְּׁנָאָה כִּלְפֵי הַיְּהוּדִים שֶׁנִּחְשְׁבוּ כְּכּוֹפְרִים בְּעֵינֵי הַמְּסֻלָּמִים הַקְּנָאִים.

הַנִּסְבּוֹת שֶׁהִבִּיאוּ לְגֵזֶרֶת הַגְּלוּת

שְׁלוֹשִׁים שָׁנָה לְאַחֵר שֶׁגְּלוּת אִירוּפָּה נִפְגְּעָה בְּגִזְרוֹת ת"ח ות"ט,



כנסים



ימי עיון



חלוקת מלגות



שיעורי תורה לילדים

גלות מוֹזֶז

עד לאותה העת, היו היהודים נוהגים ללבש בגדים רחבים ומקבדים וחובשים עטרת לראשיהם. השליטים התימנים גזרו על היהודים שלא ללבש עטרה לראשם ולהתהלך גלוי ראש. היהודים נסו לפנות בתחנונים ובבקשים אל המושלים על מנת לבטל את הגזרה, אך נחלו הצלחה חלקית בלבד. ליהודים התר בתחלה להם לכסות את ראשיהם בפסות בד קרועות, ולאחר מכן גם במטפחות בד.

וכך מתאר הרב עמרם קרח, בספרו "סערת תימן" גזירה זו:

"תיאור גזרה זו כמו שהוא מפורסם, וגם יש לו עיקר בספרי התאריך הערביים, בתחילה גזרו עליהם להסיר עטרתיהם מעל ראשיהם וליך פרועי ראש. חרפה ומנוקה גדולה היתה להם כהיותם עוזרים ושבים כראש מגולה [...] אחרי תחנות וריזיים הסירו להם להניח כובע קטן על ראשיהם, מבלי להתעטף בשמלה המכסה את הסימנים. ואם יהלך יהודי מעוטף הראש יקראוהו "מקופע", וכל הרוואה אותו מקופע פוגע בו תחלה להכותו ולהלקותו ואחר כך מסיר עטרתו".



הגזרה התבטלה באפן מלא רק כמאתים שנה מאחר יותר בשנת בשנת תרל"ב (1872 למני), כְּאִשֶּׁר הָעוֹת'מָאנִים חָזְרוּ לְשִׁלַּט בְּאֻזֶּר.

על סוגר גבריה

דלתות בית הכנסת נקבעו במקומים אל המושקפים, כדי שלא יהיה נתון לפתחן שוב, להכניס אליהם ולהתפלל בצבור. הניו שהיה מצנע בבית הכנסת לקדוש בשבת נשפך על ידי הפורעים, וגם כל שאר מה שנותר במקום היה בסכנה.

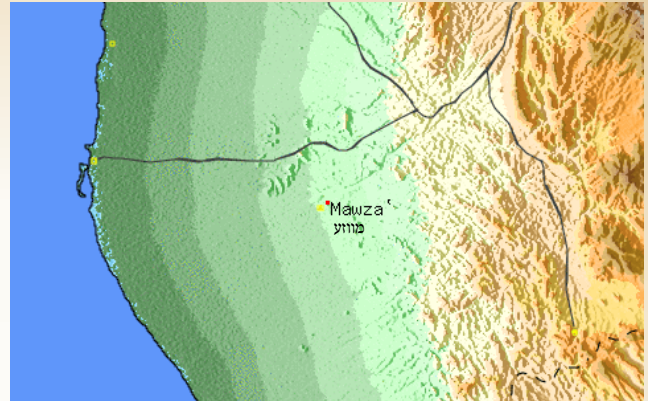
הבגד

בכלל, הגיעו על שונאי ישראל "זמנים טובים". במאה זהובים נתון היה לרכש ארמון של ממש השנה אלף זהובים, ובעשרה זהובים בית בשני של מאה. שודותיהם וכרמיהם של יהודי המקום ננטשו, כל רכושם שלא היו יכולים לקחת אתם נמכר בפרוטות או נבזז. השכנים היהודים יצאו אל גלות מוֹזֶז, ואין סכוי שיחזרו משם בחיים. גויי תימן רק הרחיבו מגוריהם של האמאם שונא הפופרים.

בדלנות עוינת

ההקפנה הדתית והיחס העוין אל היהודים החריפו בשנת תל"ג (1673 למני), כְּאִשֶּׁר הָאֲמָאם פָּרַס פֶּתוּחָה (פסק דין), שְׁקִבְעָה שְׁתֵּימָן 'קְדוּשָׁה' כְּמִקְדָּה. משמעותו של פסק זה למעשה היתה, שְׁחַל אִסּוּר מְחַלֵּט לַיהוּדִים לְהִתְגוֹרֵר בְּכָל רִחְבֵי תֵימָן. משקולים כלכליים הוא לא נאכף והיהודים המשיכו להתגורר במדינה.

בעקבות עלייתו לשלטון של האמאם אל-מהדי - הדרדר עוד יותר מצבם של היהודים. טרם עלייתו לשלטון עמד אל-מהדי בראש הצבא התימני,



יהודי תימן עברו גזרות אימות מושלחם ויש קשר: השפעותיו ההרסניות של משיח השקר שבתאי צבי ימ"ש. התוצאות היו שוות, עם ישראל יצא לשלב נוסף בגלות.

תאורי הגזרות, תעודים ושיירים-רק מעט נותר בכתובים מאותם ימי אפל נאקת בני ישראל.

מרבית השירים מתייחסים בעקר לגלות צנעא שסבלה יותר מכלם והם שותו את קצעת פוס התרעלה במלוא חמרתה כי שם שלטונו של האמאם היה חזק יותר והתרופה ככל שהה התפרסם לאזורי הכפרים המרחקים.

בנוסף לכך - המלך היה זידי, והיודים היו מרפזים בעקר במרכז וסרו למרותו.

הארוץ עליו אנו מדברים התרחש בשנת תל"ט (1679 למני), שנתים לאחר שהאמאם אחמד בן חסן אבן אל-אמאם אל-קאסם, הידוע בכינוי אל-מהדי - (המשיח) - שונא ישראל משבע - עלה לשלטון והחל בתהליך של הסתגרות ובדלנות. הוא רצה להגשים את סיסמתו של הקליף עמר: "לא תהינה שתי דתות בחגאז". המצב באותה התקופה לא היה נח במיוחד עבור היהודים.

במקביל להתעוררות המסלמית התחילה להיות התעוררות משיחית יהודית שהאמינה שהנה המשיח מגיע וישבר קרו ושמעאל וזאת עקב הופעתו של משיח השקר שבתאי צבי שר".

בשנת תכ"ו (1666 למני) הגיע לאזור שמו של משיח השקר שבתאי צבי שר". השמועות אודות ש"ץ עוזרו תהודה רבה בקרב יהודי תימן, ורבי סלימאן ג'מאל התניב בפני מי שהיה באותה העת האמאם והכריז על גאלת ישראל הקרבה, מה שהביא את האמאם להורות על הוצאתו להורג. ואמנם גזרת העטרת היתה מספר חדשים לאחר מכן, מול התנגדותו של משיח השקר שחבש מצנפת, ובגזרה היתה סמליות של הסרתה.

גלות מוֹזֶז היתה תגובה

לאורית המשיחית שהיתה בין היהודים.

גזרת העטרת

בעקבות מעשה זה, יצא האמאם בסדרה של גזרות כנגד היהודים, כְּאִשֶּׁר הידועה שבהם היא גזרת העטרת.

גלות מוֹזַע

כך, עוד בטרם יצא הגרוש אל הפעל, הוא הספיק לרשש את הקהלה היהודית.

בסדור שהעתיק הסופר רבי פינחס בן גד הפהן, הוא מתאר את אפן ההערכות לגורר הגרוש ואת הקשי למכר את הרכוש על מנת לקנות בהמות משא:

"יש שמכרו את הבית שישוה אלף זהובים מכרו אותו במאה, וששונה מאה זהובים בפשרה. והיינו לחרפה בגויים מבקשים עלינו עלילות דברים שימירו בר מינו. ועמדו כל גלילות ישראל והניחו כל מהמדיהם על קדשת השם ברוך הוא, וישראליתם וישראליתם, ומסרו עצמם על קדשת השם ברוך הוא ואם יכנס אחד לשוק לצורך לו, זה מואס זה גועל זה טורף זה מחרף. ונתקיים בזה הדור: מי יקום יעקב כי קטן הוא [עמוס ז, ב] מהכיל כל הצרות. ונתקיים בעונותינו: והבאתי מורד בלבבם [ויקרא כו, לו], והשם ב"ה נותן לנו כוח לסבול כל אותן הצרות והתלאות בכל יום.

ונתקיים בעונותינו 'הבאתי מורד בלבבם' והשם ברוך הוא נותן לנו כח לסבול כל אותן הצרות והתלאות בכל יום."

אבדו הספרים

טרם יצאו יהודי צנצא לגלות, תרו אחר מקום להצניע את ספריהם הרבים ואת כתבי היד שהיו ברשותם. כשיגיעו למנוע, חשבו, אולי יתרצה המלך ויבטל את הגזירה, או לכל הפחות יאפשר להם להעביר את הספרים הרבים בצורה בטוחה. לבסוף מצאו מסלמי שהיהו לקבל את הפקדון הנקרא תמורת סכום בלתי מבטל. מהר"ץ מתאר בכתביו, שהם מלאו חדר גדול בספרים ובכתבי יד רבים שעברו מדור לדור.



לאחר שציאו היהודים את צנצא מהר אותו מסלמי והעלה בקנאות את כל הספרים והכתבים באש. הספריה העתיקה והמכבדת השמדה כמעט כליל, באשר רק מעט הספרים שלקחו עמם הגולים שרדו. אכן, מרבית כתבי היד שהעתיקו לפני גלות מוֹזַע שרדו, והינם קיימים עד היום.

מנות על קדוש השם

בספר 'קורא הדורות' מספר על יהודי העיר חפאש, שבהגיע אליהם מצות המלך לגלות למנוע, עמדו כלם, אנשים ונשים וטף, תפשו ספרי תורה בידם והפילו עצמם כאיש אחד לתוך הנהר הסמוך לעירם. לפני כן הם התפללו "מי שיתבע עלבונה של תורה - יתבע עלבוננו", ולאחר מכן מתו כלם במימי הנהר.



שם אכזריותו הידועה לשמצה הביאה אותו להתפרסם כמאג'ד - לוחם מלחמת הקדש - ומגן המסלמים. אל-מהדי לא התמתן בשעלה לשלטון, וקמש שנות מלכותו היו מהקשות שידעה יהדות תימן. למעשה, עד היום נחשב אל-מהדי בתימן כגבור לאמי שהשפיל את ה'כופרים' היהודים. הוא משמש כמשא לשירים רבים, ונקברו נחשב כמוקד לעליה לרגל.

חרבן בתי הננסיות

בתור צעד ראשון - כבר בשנה הראשונה למלכותו - גזר אל-מהדי להחרב את כל בתי הננסיות בתימן ואסר את התפלה בצבור. בית הננסיות היחיד ששרד היה בית הננסיות המפאך של צנצא שנודע בשם 'ננסיות אל-עלמא' - בית מדרש לחכמים, שמאחר יותר נהרס ועל חרבותיו בנה האמאם את 'מסגד אלג'לא - מסגד הגלות', באות הנצחה לגלות היהודים למדבר מוֹזַע. המסגד פעיל עד היום ועל כתליו מנצחים שירים המספרים על 'גדלותו' של האמאם ששלח את היהודים לגלות. המלים מתארות את צווי האמאם למסמר את דלתות בית הננסיות ואף לשפך את היין שהיה מצנע בבית הננסיות למטרת קדוש בשבת. שפיכת היין שאסור למסלמים מבטאת את באי היהדות וקדוש האסלאם.

כשכל אפשרות של התקבלות בצבור הפכה להיות סכנה, נשארו יהודי תימן ספונים בבתיהם, מחכים בחרדה לבאות.

לאחר שהיהודים השפלו ובוזו, הגיע הזמן להוציא לפעל את השלב השני בתוכניתו השטנית של האמאם. אל-מהדי החליט לנקות את אדמת תימן הקדושה מיהודים, והעמיד להם שתי חלופות: קבלת האסלאם או מות.

גלות במקום מות

יועציו לא ממש אהבו את הרעיון. מתוך מודעות לאפנים העקש של היהודים, חששו הללו מהאפשרות הלא נוחה של טבח המוני על כל הפרוץ בדבר. הם הזהירו את האמאם מההשלכות של מרחץ דמים, שעלול להמיט מחלות רבות על צנצא וסביבותיה. האמאם השתכנע והחליט להמיר את ענש הפנות הפנימי בגלות למדבר תהאמה באזור השפלה הדרומי בו נמצאת העיר מוֹזַע שבמחוז תעז, מהלך אחד עשר יום דרומה מערבית מצנצא דרך דמאר ונרים.

באזור זה היו גם בני דתות אחרות ולכן פפשרה אפשרו ליהודים לגלות לשם - למרות הפאתנה האוסרת על בני דתות אחרות להיות ברחבי תימן ה"קדושה". מהבחינה הראלית לא היה הבדל גדול בין התוצאות, מה שבו הגרוש הרחיק את המחלות מאזור מישב.

בו 'באלו יצאה הגזירה. מועד היציאה של הישובים השונים העברו בכתב על ידי שלוחים יהודים, שמסרו את ההוראות לראשי הקהלה. הללו היו מקהילים את הקהל ומודיעים להם את תכנה של הגזירה.

באין אפשרות להתענות ולהתפלל בצבור, קבעו מנהיגי הקהלות שכל אחד יתפלל בביתו לבטול הגזירה. באשר התקרב מועד הגרוש אספו היהודים את הפסג הנותר להם ונסו לרחות את הגזירה באמצעות שחד. השלמונים הועילו שהאמאם נאות לתת ליהודים פרק זמן של שלושה חדשים נוספים כדי להתארגן למסע הפנות.

גלות מוֹזַע

השמש לא היה להם.

מאחר ולא לכל היוצאים היו בהמות משא ורכיבה, נאלצו רבים מהם לעשות את המסע הארוך והמפרד ברגל, כשכושם צרור על כתפיהם. במהלך הדרך עברו הגולים דרך ישובים יהודיים שטרם הגיע תאריך הגירוש שלהם. הללו שמשו להם כאכסניה זמנית, צידו אותו במים ומזון לדרך ואף ספקו להם בהמות.

המדבר הנורא

במחוז תעז שבדרום תימן משתרע מדבר תהאמה הידוע לשמצה. אקלים מתעמעע, שמש יוקדת וסופות חול אכזריות מבקרות שם בארץ תדיר. אלה הם רק מעט מהאתגרים שמספק האזור למי שמחליט לפקד אותו. בשוליו של מדבר זה יש אזור הנושק לים סוף שזכה לפניו 'המקום הגרוע בעולם', או בשמו הרשמי: 'מדבר מוֹזַע'. הסמפרטורות יכולות להגיע באזור לחמשים מעלות צלזיוס וחיות טרף מטילות את חתתם על האזור בלילה. גם הנוצצים שבגנדי המדבר מדירים את רגליהם משם. בנוסף, האדמה הסלעית אינה סופגת נוזלים, כך שמעט המים המגיעים לאזור מתאדים במהירות בחרם היום ומותירים אחריהם שכבת מים שמנונית, עתירת מלח שאינה ראויה לשתיה.

גאון עזיניו מו"ר רבי יחיא צאלח - מהרי"ץ זצוק"ל - אב"ד לכל קהלות תימן, כתב בתאורו על מקום נורא זה: "והוא מקום רע וזר, מקום חס ואויר רע, לא יוכל איש להלך על גבי בקרע מרב היגיעה והחלודה העולה ברגלים". במקום מקלל זה התרחש אחד האסונות הגדולים ביותר של יהדות תימן.

נוראות המדבר



לאחר כמה חדשי נדודים החל הנוף ההררי משנה את פניו; נוף המדברי של תהאמה נפרס במלוא מוראו לגג עיניהם. השמועות על העדר מקורות מים במדבר מוֹזַע, החם הקשה מנשוא השורר ביום, והקר הנורא בלילה, הגבירו את החששות בקרב הגולים.

מושל מוֹזַע, סיד אחסון, דקא גלה יחס אוהד לגולים. בהגיעם לחבל ארצו קדם את פניהם בלחם ובמים, אף הדרך הקשה עצמה נתנה את אותותיה בגולים המיפסרים.

בכתביו מביא מהרי"ץ נתונים מחרידים שהיו מנת חלקם של הגולים בעודם בדרך. בטלטולי המסע טרם הגיעו הגולים למוֹזַע מתו רבים מהם - בפרט מקרב הזקנים והטף. באחת מהקבוצות הגולות פרעו ומתו בפעם אחת פשמונים נפש. כשהגיעו הגולים למדבר מוֹזַע, טפסו על ההרים על

מאז נתקדשה העיר ורגל ור לא תעבר בה. בלילי שבועות, יום פפור, הושענא רבה ושמחת תורה עולים קולות רנה ותפלה מתוך הרבותיהם ונרות ועששיות מאירות את חשכתה. גם חרבות העיר ובית הקברות שלה נתקדשו והצאו והפקר לא ירעו בהריסותיה ובין קבוצת קדושיה. וכשהיתה פוקדת צרה או עצירת גשמים את יהודי תימן היו הולכים להתפלל שם ומיד נענים.

הגטו



בדומה לגרשים שנעשו מאות שנים לאחר מכן על ידי הנאצים, גם במקרה הזה הורה האמאם קדם הגרוש לנציגים היהודים להביא לפניו תעוד מדק של מספר התושבים היהודים המתגוררים בכל מקום. ימים מספר קדם גזרת הגרוש רכזו יהודי המקום בקרבת השוק, ולאחר מכן הוצאו מהעיר בצעידה מהירה כשהחלים מאיצים בהם - בפרט בנקנים, בחולים בנשים ובילדים שהיו צריכים להעזר בבני משפחותיהם. מחוץ לעיר רכזו

היהודים בתוך מחנה גדול, שם התאחדה כל קבוצה עם יוצאי עירה. לבסוף הגיע עת הגרוש, והיהודים אלצו לעזוב את מחנה המצרים שבו שכנו ולעוד לבנון מוֹזַע.

מסע המות



הראשונים לצאת לגלות היו יהודי צנעא - שאלצו לעזוב במשך שלושה ימים עד שהגיעו לדמאר. בינתיים נשלח רבי סלימאן נקאש, נשיאם של יהודי צנעא, למוֹזַע, על מנת לבקש ממושל האזור שיאית לקבל אותם וכו על מנת לנסות להקשיר את המקום למגורי אדם - אף על פי שהיה ברור שמדבר במשימה בלתי אפשרית. יהודי צנעא המתינו באותה העת בדמאר, תלויים בין שמים וארץ; מצד אחד הם גרשו מעירם, רכושם כבר נכזז ובתיהם אכלסו על ידי המקומיים - ומאידך גיסא גם מקום אחר תחת

גלות מוֹזַע

תושבי הפְּרָרִים היו איִסְמְעִילִיִּים וְשַׁפְעִים וְלֹא סָרוּ לַחֲלוּטִין לְהוֹרָאת הַמֶּלֶךְ. הַיְּהוּדִים בְּפָרִים הָיוּ תַּחַת חֲסוּתָם שֶׁל אוֹתָם שְׂבָטִים וְהֵם מְנַעוּ מֵהֶם אֶת גְּזֵרַת הַגְּלוּת שֶׁיִּצְאָה מֵהַאִמָּאם שְׁמוּשָׁבוּ בְּצִנְעָא. בְּנוֹסָף - הָיוּ יְהוּדִים שֶׁנָּעוּ מִהַמְּרָכָז לְפָרִים שֶׁפָּרְסוּ עֲלֵיהֶם חֲסוּתָם. הַמְּסַלְמִים עָסְקוּ בְּעֶקֶר בְּחַקְלָאוֹת וְאֵת שְׂאֵר הַמְּלָאכּוֹת הָיוּ עוֹשִׂים הַיְּהוּדִים - כִּף שֶׁהַגְּלִית הַיְּהוּדִים שֶׁתָּקָה אֶת הַכְּלָלָה.

בְּשׁוֹנוֹת בְּטוֹל הַגֹּרֶה

שְׁנֵתִים תְּמִימוֹת חָלְפוּ מִתְאַרְיָה גְּזֵרַת הַגְּרוּשׁ. בְּחֹדֶשׁ תַּמּוּז ת"מ"א (1681 לַמְּנִי) הִתְבַּשְּׂרוּ הַגּוֹלִים שֶׁהָאִמָּאם אֶל־מַהְדִּי מַת. אֲמִנָּם הָיָה זֶה כָּבֶד מְאֹד מְדִי, מִכָּל יְהוּדוֹת תִּימָן הַגּוֹלָה נִוְתְּרוּ בְּחִים בְּשִׁלּוּשִׁים אֶחָו בְּלִבָּד (יֵשׁ הַשְּׁעֵרוֹת שְׁנוּתוֹ בֵּין 50% ל־70%). מִסְפָּרָם שֶׁל בְּנֵי קְהֵלֶת צִנְעָא - שֶׁקָּדָם הַגְּרוּשׁ מִנּוּ כַּעֲשָׂרֹת אֲלָפִים נֶפֶשׁ - עָמַד כַּעַת עַל אֶלֶף אִישׁ בְּלִבָּד שַׁחֲרוּ לְכִיוּן צִנְעָא וְחֻלְקָם הַתְּפוּרוֹ בַּקְהִילוֹת אַחֲרוֹת. כְּאֶמּוֹר - צִנְעָא סָבְלָה יוֹתֵר מִכָּלם וְהֵם שָׁתוּ אֶת קַבְּעַת כּוֹס הַתְּרַעְלָה בְּמִלּוֹא חֲמֻרְתָּהּ כִּי יָשָׁם שֶׁלְטוֹנוֹ שֶׁל הָאִמָּאם הָיָה חֲזָק יוֹתֵר וְהַתְּרוֹפָה כָּל שְׁנָה הַתְּפָרֶס לְאוֹרֵי הַפָּרִים הַמְּרַחֲקִים. בְּנוֹסָף לָכֵן - הַמֶּלֶךְ הָיָה צִידִי, וְהַיְּהוּדִים הָיוּ מְרָקְזִים בְּעֶקֶר בְּמִרְכָּז וְסָרוּ לְמִרוֹתוֹ.

מִנֵּת לַחֲפֹשׁ בְּנִקְיֵי הַסְּלָעִים מִסְתוֹר מַחֵם הַיּוֹם וּמַהְקָר בְּלִילָה. כִּיּוֹן שֶׁרָבָם כָּכֵלם הָיוּ בְּעָלֵי מְלָאכָה, לֹא נִמְצְאָה לָהֶם בְּגִלוּתָם אֲמִנוֹת לַעֲסֹק בָּהֶם וְהֵם נִדְּוּנוּ לְאַבְטָלָה וְלַחֲרַפַּת רָעַב. הַמִּים הָרָעִים וְהָאֲקָלִים הַחֹם שֶׁל הַמְּקוֹם גָּרְמוּ לְמַחֲלוֹת וּמַגְפּוֹת לְהַתְּפַשֵּׁט בְּמַחֲנוֹת הַגּוֹלִים וְעָשׂוּ בָּהֶם שְׁמוֹת. מִשְׁפָּחוֹת שֶׁלְמוֹת נִכְחָדוּ.

גַּם בְּתוֹךְ הַתְּפָת



מִסְפָּר שֶׁכְּאֶשֶׁר נִפְטָר בְּדֶרֶךְ לֹא רַחוּק מִצִּנְעָא אֶחָד הַגּוֹלִים, הָרַב פְּנִיחַס הַפְּתוֹ, לֹא נִמְצְאוּ מִים לְצֶרֶךְ הַטְּהָרָה וְנִעֲשֶׂה גַם וּנְבַקַע בְּמִקוֹם מַעְיָן. עַל רַבִּי יִחְיָא הַלּוֹי, אֲשֶׁר גַּם הוּא נִפְטָר בְּדֶרֶךְ לֹא רַחוּק מִצִּנְעָא וְנִקְבֵּר בַּחוּלוֹת, מִסְפָּר שֶׁעַל קִבְרוֹ הוֹפִיעַ בְּאֶרֶץ פְּלֹא סֵלַע לְהַגּוֹ עָלָיו. הַשְּׁבֵת הָרֵאשׁוֹנָה שֶׁל הַגּוֹלִים בְּמוֹזַע הִיְתָה שְׁבֵת פְּרִשַׁת בְּחֻקוֹתֶיהָ. כְּאֶשֶׁר קָם הַגְּדוֹל שֶׁבְּצִבּוֹר לְקִרְא בְּתוֹכָהּ - וְהִגִּיעַ אֶל הַפְּסוּק (וַיִּקְרָא כ"ו, מ"א): "וְהִבֵּאתִי אֹתָם בְּאֶרֶץ אֲבִיהֶם, אוֹ אִם יִנָּעוּ לְבָבָם הָעָרֶל" - דְּרִשׁ בְּפָנֵי הַצִּבּוֹר שֶׁגְּלוּת מְנוּעַ רְמוּזָה בְּפִסּוּק זֶה: 'אֲבִיהֶם אוֹ אִם יִנָּעוּ' - סוֹפֵי תַבּוֹת 'מוֹזַע'.

מִלְכָּת מוֹת

קְבוּצוֹת בּוֹדְדוֹת שֶׁלֹּא הִסְפִּימוּ לְהַפְנֵעַ לְמַצְבָּם הַתְּאֲרָגְנוּ לְבְרִיחָה מִמְּדָבָר מוֹזַע. חֲלָקָם חֲזָרוּ עַל עֲקֻבוֹתֵיהֶם מְאִימַת הַנְּמָרִים הַמִּשּׁוֹטְטִים בְּרַחְבֵּי הַמְּדָבָר, וְאֵלּוּ הַקְּבוּצוֹת שֶׁהִצְלִיחוּ לְבָרֵחַ מִהַמְּדָבָר הָאֵים נִתְּפְסוּ עַל יְדֵי חֲלָיו שֶׁל אֶל־מַהְדִּי וְהִחְזָרוּ בְּעַל פֶּרֶחַם לְמַחֲנֶה הַגּוֹלִים בְּמוֹזַע. בְּמַכְתָּב שֶׁנִּשְׁלַח עַל יְדֵי יְהוּדֵי ד'רְאָן שֶׁבְּתִימָן לַיהוּדֵי חֲבֵרוֹן, הֵם מְסַפְּרִים עַל שְׂבָעִים אִישׁ שֶׁבָּרְחוּ מִמְּדָבָר וּמִצְאָו אֶת מוֹתָם מַחֵם הַשְּׁמִשׁ הַקּוֹפֶחֶת.

מֶלֶךְ חֲסִיד

עוֹד כְּתִבּוּ עַל מֶלֶךְ חֲסִיד, אֲחִיו שֶׁל הָאִמָּאם, שֶׁהִצִּיל כְּמָה מֵהֶם: "וַיַּעֲמֵנו הַדְּרָכִים אֲצֵל מֶלֶךְ חֲסִיד כַּפְּנֵת מִזְרַח וְהוּא אֶחָ לְמֶלֶךְ הַגּוֹזֵר. וַיִּתֵּן ה' בְּלִבּוֹ לְקַבֵּץ וּלְרַחֵם... וַיַּחֲזֵר אֶף הַמֶּלֶךְ בְּאֲחִיו וַיִּצְאָה לְקִרְאָתוֹ וַיִּבְכְּשׁ לְהִרְגוֹ. וַיִּלָּךְ אוֹתוֹ הַמֶּלֶךְ הַחֲסִיד לְקִרְאָתוֹ וַיִּדְבֵּר עַל לְבוֹ דְּבָרִים הַמְּתִישִׁים עַל הַלֵּב, וְהוּא שִׁיתָן לָהֶם זָמָן עַד אֲשֶׁר תִּחְזֹר נִשְׁמָתָם כִּי כָּבֶד צִפּוֹד עוֹרָם עַל עֲצָמָם וְנִהַפְּכוּ פְּנֵיהֶם בְּשׁוּלֵי קִדְרָה, וְלֹא אַחֲרַי מִכּוֹן תַּעֲשֶׂה לָהֶם כְּרִיצוֹנָה, וְלֹא נִיכַל לַעֲבֹב עַל יָדָהּ, וְאַנְחָנוּ וְהֵם בְּרִשְׁוֹתָהּ, וַיִּשְׁתַּח הַמֶּלֶךְ כַּמִּי שֶׁאִינוּ יוֹדְעִים."

הָרַב גִּלְעָד צִדּוֹק מְבִיא בְּסִפְרוֹ "מִפְּאֲתֵי תִימָן" מִקּוֹר חֲשׁוֹב בּוֹ הָרַב יוֹסֵף יִצְחָק הַלּוֹי זצ"ל (אֲחִיו שֶׁל הָרַב"ד יִחְיָא יִצְחָק

הַלּוֹי זצ"ל) שֶׁהָיָה מִקְרֵב לְרֵאשִׁי הַמְּמַשֵּׁל בְּתִימָן וְהוּא מִצְוֵן שֶׁשְּׁמַע מִמְּסַלְמֵי אֶחָד-חֲאג' אַחֲמַד מוֹטַע כִּי יֵשׁ לָהֶם סֵפֶר הַיְּסוֹדִיָּה כְּתִב יָד עַל קֶלֶף הַנִּקְרָא "אֶל־מַגִּלַּת אֶל־מִסּוּדָה" וְכְּתוּב שָׁם כִּי בְּגִלוּת מוֹזַע עָבְרוּ לְוֹאֲקָה (הַהִקְדָּשׁ הַמְּסַלְמִי) כִּי 28 אֲלָפִים (!) בְּתִים שֶׁל יְהוּדִים וְכִשְׁחֲזָרוּ מִהַגְּלוּת לֹא אִפְשָׁרוּ לָהֶם לְהַשְׁתַּמֵּשׁ בְּבְּתִים אֵלֶּה כִּי אֲסוּר לְהִנּוּת מִהוֹאֲקָה-אֵלֶּה הֵם קָבְלוּ בְּתִים אֲחֵרִים.

אִם נִעְרִיד שֶׁבְּכָל בֵּית הַתְּאֲוָרָה שְׁתֵּי מִשְׁפָּחוֹת כְּפִי שֶׁהָיָה נְהוּג אִזּו-הָרִי מְדָבָר בְּלִמְעָלָה 50,000 מִשְׁפָּחוֹת וְאִם כָּל מִשְׁפָּחָה יֵשׁ לְפָחוֹת 4 נְפִשׁוֹת מִסְפָּר הַיְּהוּדִים נֶאֱמַד בְּלִמְעָלָה 200,000 (מֵאֲתִים אֲלָף) נֶפֶשׁ שֶׁרָבָם יִצְאוּ לְגִלוּת!

בְּעוֹד הֵם בְּאֶרֶץ גְּזֵרָה, לֹא הָעָלוּ הַגּוֹלִים דְּבַר עַל הַכְּתָב מִהַתְּלָאוֹת הָעוֹבְרוֹת עֲלֵיהֶם, וּמַעַט מְאֹד כְּתִבוּ כִּשְׁשָׁבוּ מִהַגְּלוּת. תַּעֲוִדִים מְאֹדָם שְׁנוֹת הַגְּלוּת הָעָלוּ הַמְּשׁוֹרְרִים הַנְּכָרִים בְּשִׁירֵיהֶם, כְּשֶׁהֵם מְהַלִּלִים אֶת מֶלֶכָם. אֶחָד מִהַתְּעוֹדִים הַחֲשׁוּבִים שֶׁמְסַפְּרִים עַל גְּלוּת מוֹזַע נִמְצָאִים בְּשִׁירֵי הָרַבִּים שֶׁל אַבָּא שְׁלֹם שַׁבּוּי, אֲשֶׁר נָתַן בְּטוֹי לְסִבּוֹלוֹת הַתְּקוּפָה בְּשִׁירָתוֹ. מִקּוֹר נוֹסֵף חֲשׁוֹב שֶׁנִּכְתַּב מַעַט מֵאַחֲרָיו יוֹתֵר, אֲנוּ מוֹצְאִים בְּכֻתְבּוֹ שֶׁל מַהְרִי"ץ.

מוֹתוֹ שֶׁל אֶל־מַהְדִּי הִבִּיא לְמַעֲשֶׂה לְבִטּוֹלָה שֶׁל גְּזֵרַת הַגְּרוּשׁ, אִם מִצָּבָם הָרוּחַנִי וּמַעֲמָדָם הַכְּלָלִי וְהַחֲבֵרְתִּי שֶׁל יְהוּדֵי תִימָן נִפְגַּע אֲנוּשׁוֹת לֹא תִקְנָה. כָּל הַסְּפָרִים הָעוֹסְקִים בְּמִנְהַגֵּי וְיְהוּדִיּוּת תִּימָן נְהוּג לְחַלֵּק אֶת הַיְּסוֹדִיָּה שֶׁל יְהוּדֵי תִימָן לְשְׁתֵּי: הַפָּרָק שֶׁקָּדָם גְּלוּת מוֹזַע, וְהַפָּרָק שֶׁלְאַחֲרָיָהּ.

גלות מוֹזַע

עמק הצבועים (קאע אליהוד= עמק היהודים)



מאחר שצנעא וסביבותיה הִכְרוּזוּ כמקומות 'קדושים', נֶאֱסַר על היהודים לחזור ולהתגורר שם. הם קִבְּלוּ חֲלָקֶת אֲדָמָה מִחוּץ לְצִנְעָא שְׁהִיתָה קְרוּיָה 'עמק הצבועים' - על שם הצבועים הרבים שֶׁשָׂרְצוּ בָּהּ - וּבָהּ קִבְּלוּ רְשׁוֹת לְבָנוֹת אֶת בְּתֵיהֶם תְּמִנִּית מִסִּיבָה.

בַּיָּשׁוּב הִמְפִּיזוּ חֲשִׁפָּה אוֹתָם לְשׁוֹדֵדֵי דְרָכִים וְרַעוּת אַחֲרוֹת שֶׁפָּקְדוּ אוֹתָם. בְּנוֹסֶף לָכֵה, הַשָּׁנִים הַקְּשׁוֹת, הַמָּוֶת הַמִּוֹנִי וְהַמַּחְסוֹר בְּסִפְרִים, הִבִּיא לָכֵה שֶׁחֲלָו לְהִתְעוֹרֵר סִפְקוֹת בְּנוֹגֵעַ לְמִנְהַגֵּי הַקְּהֵלָה הַנִּתְיָקִים. יְהוּדֵי תִימָן נִסּוּ כָּל יָכָלָתָם לְשַׁמֵּר אֶת זִכְרֵי הַתְּקִיפָה שֶׁקִּדְּמָה לְגִירוּשׁ - כְּמוֹ לְמִשְׁלֵי בְּאֻמָּצֵעוֹת שְׁמוּשׁ בְּשִׁמּוֹת מְקוֹמוֹת הַמְּגוֹרֵרִים קִדְּם הַגִּירָה כְּשִׁמּוֹת מִשְׁפָּחָה - אֵף אֶת הַחֲלָל שֶׁנִּפְעַר קִשָּׁה הָיָה לְמֵלָא.

היהודים בעדן-בטול הגזרות

כְּבוּשׁ עֵדֶן בִּידֵי הַכְּרִיִּים בְּה'תקצ"ט (1839 לְמִנִּי) מִהֵיָּה נִקְדַּת צִיּוֹן בְּתוֹלְדוֹת הָאָרֶץ וְאֵף בְּתוֹלְדוֹת הַקְּהֵלָה הַיְּהוּדִית. הַמּוֹשֵׁל הַבְּרִיטִי, סִפְטֵן הַיָּנֹס בְּטֹל, מִידֵּ אֶת מִסַּ הַגְּזָה וְאֶת חֲפֵי הָאִפְלָה כְּלָפֵי הַלֹּא-מִסְלָמִים וְכָלִפֵּי הַיְּהוּדִים. יְהוּדֵי עֵדֶן נִהְיוּ מִחֲפֵשׁ פְּעֻלָּה כְּלָפִי; אֵף רַבִּם הִמְרִיזוּ אֶת הָעֶסֶק בְּמִלְאָכָה וְעִירָה בְּעֶסֶק בְּמִסְחָר וּבִשְׁוִתִּים. יְהוּדִים לֹא נִכְסּוּ לְתַחֲנוּמֵי הַשְּׂרִירָה הַצְּבוּרִי שְׁאוֹתָם אִישׁוֹ בְּעֶקֶר פְּקִידִים וּמִהַגְרִים הוֹדִים. עֵדֶן הִיָּתָה נִקְדַּת מִפְּלֹט לַיְּהוּדִים רַבִּים, הַמְּנֻסִּים לְשַׁפֵּר אֶת מַזְלָם הַכְּלָפִי אוֹ מִחֲפֵשִׁים מְקַלֵּט מִן הַלַּחֲץ הַמִּדִּינִי וְהַבְּטָחוֹנִי. יְהוּדִים מִתִּימָן, בְּמִסְפָּרִים נִפְרִים, עָשׂוּ דְרָכָם גַּם לְמַצְרִים וְהִתְיָשְׁבוּ בְּעָרֵי הַתְּעֵלָה. סוֹחָרִים יְהוּדִיִּים מַעֲדוּ וְסוֹדוּ בְּסִיסִים כְּלָפִלִּים לְאֶרֶץ הַחוּף הַמְּזֻרָחִי שֶׁל אֶפְרָיקָה, מִפְּרֶט-סְעִיד וְעַד גִּיבּוּשִׁי, וְאֵף דְּרוֹמָה מִשָּׁם



השקד הנורא

כְּתוֹצָאָה מִכָּה וּמִהִדְרָדוֹת מַצָּבָם הַכְּלָפִי שֶׁל יְהוּדֵי תִימָן כֹּאֲרַבְעִים שָׁנָה לֵאחֲרֵי הַגִּירוּשׁ לְמוֹזַע, הַחֲלָה הַקְּהֵלָה הַשְּׁמוּרָה לְהִתְנוּדַע לְרֹאשׁוֹנָה לְתוֹפְעָה שֶׁעַד כֹּה לֹא נִתְקַלָּה בָּהּ: לְמַעַלְה מִשְׁבַּע מְאוֹת וְחֲמִשִּׁים יְהוּדִים הִתְלִיטּוּ לְחֻצוֹת אֶת הַמַּחֲנוֹת וּלְהַמִּיר אֶת דָּתָם (נִתְּנוּ לֹא יָדוּעַ זֶה מוֹפִיעַ בְּסִפְרוֹ שֶׁל רַבִּי סְעִיד צְעִדִי, 'דְּפִי הַזָּמָן') וְזֹאת בְּגִלְל הָרַעֲב הַכָּבֵד שֶׁהָיָה בְּשָׁנִים תַּפ"ד-תַּפ"ו (1724-1726 לְמִנִּי) וְכֵן יְרִידָה רֹחֲנִית שֶׁל אוֹתוֹ הַדּוֹר. כְּאֻמּוֹר, מְדַבֵּר הָיָה בְּתוֹפְעָה תְּקִדְמִית וְחֵד פַּעֲמִית שֶׁלֹּא הָיָה לָהּ אֵף וְרַע בְּקוֹרוֹת יְהוּדוֹת תִּימָן קִדְּם לָכֵה.

חפזי ההשפלה

גַּם הַיִּחְסִים בֵּינָם לְבֵין הָרַב הַמְּסֻלָּמִי בְּתִימָן הִשְׁתַּנּוּ לֹא תִקְנָה; אֲבָדוֹן מְקוֹרוֹת פְּרִנְסָה רַבִּים כְּתוֹצָאָה מִהַגְרִישׁ אֵלֶּץ אוֹתָם לְנִדָּד עַל מִנֵּת לְהִשְׁתַּכַּר - מִה שֶׁהִפָּךְ אוֹתָם לְחִשּׁוּפִים וּפְגִיעִים עוֹד יוֹתֵר. מְלִכָּד זֹאת, וְרִצֵּי הַהִסְתָּה שֶׁשִּׁתַּל אֶל-מִהַדִּי הַכּוּ שְׂרָשִׁים עֲמָקִים, וְהוֹכִיל לְשׁוֹרָה שֶׁל חֲקִים שְׁנוּעִדוּ לְהִשְׁפִּיל אֶת יְהוּדֵי תִימָן. כֹּה, לְמִשְׁלֵי מִתּוֹד טַעֲנָה שְׂרָכִיבֶת הַיְּהוּדִי עַל בְּהֵמָה גּוֹרֵמֶת לוֹ לְהִרְאוֹת גְּבוּהָ מִהַמְּסֻלָּמִי וּמִכָּהָ אֶת הַשְּׂרִיעָה, וְכֵן מִחֲמַת הַטַּעֲנָה שֶׁהַבְּהֵמוֹת עֲלוּלוֹת לְשִׁמּוֹשׁ אֶת הַיְּהוּדִים בְּמִקְרָה שֶׁל מֶרֶד, נֶאֱסַר עַל הַיְּהוּדִים לְרַכֵּב עַל בְּהֵמוֹת. עֲדוּת לְגִירָה זוֹ מוֹפִיעָה בְּתַאֲרוֹרֵי שֶׁל רַבִּי יַעֲקֹב סְפִיר, הַנוֹסֵעַ הַמְּפָרָס, מְאוֹת שָׁנָה מֵאַחֲרֵי יוֹתֵר.

גְּרוּשׁ מְוֹזַע הָיָה לֹא סִפְק אֶחָד הַמִּשְׁפָּרִים הַגְּדוֹלִים שֶׁפָּקְדוּ אֶת הָעָם הַיְּהוּדִי - אֲמָנָם הוּא לֹא זָכָה לְהַפְרָה שְׁלֵה וְכֵן אֲסוֹנוֹת אַחֲרִים שֶׁפָּקְדוּ אֶת הָעָם הַיְּהוּדִי לְדוֹרוֹתָיו. יְהוּדֵי תִימָן לֹא נִהְיוּ לְעֹלּוֹת אֶת קוֹרוֹת מִיָּהֶם עַל הַתְּכַבּ וּמַעֲטוֹ לְסַפֵּר לְצִיָּאָאֵיהֶם עַל שׁוֹאָה אִיָּמָה זוֹ. כֹּה כְּמַעֲט וְשִׁקְעָה אֲסוֹן זֶה בְּתַהוֹם הַנִּשְׁיָה שֶׁל קוֹרוֹת יָמֵי יִשְׂרָאֵל.

הַגְּלוּת גְּרָמָה לְהַפְסִיכָה יְהוּדוֹת תִּימָן לְקַהֲלָה אַחַת עַל יְדֵי שֶׁהִכְיָאָה לְנִדְיָה שֶׁל יְהוּדִים מֵאַזּוֹר לְאַזּוֹר. כְּמוֹ כֵּן הָיוּ מִשְׁפָּחוֹת רַבּוֹת שֶׁלֹּא חֲזְרוּ לְכַפְרֵיהֶן אֲלָא נִדְדוּ לְאַזּוֹרִים אַחֲרִים, וְלִכֵּן אֲנוּ מוֹצְאִים לְמִשְׁלֵי מִשְׁפַּחַת שְׂרַעֲבֵי בְּצִנְעָא וּמִשְׁפַּחַת מִסּוּאָרִי בְּשָׂרְעֵב וְכוּ"ב.

אַבָּא שְׁלֵם שְׁבִי, שֶׁהִקְדִּישׁ לְגִירָה זוֹ פְּמָה מִשִּׁירֵיו, מַצִּיּוֹן בְּאַחַד הַשִּׁירִים אֶת חֲסִדֵי הַבּוֹרָא שֶׁהִצִּיל אֶת שְׂאָרֵית עַמּוֹ: "לִילֵי ה' עֲזָרְנוּ / וּמִפְּרָא הַצִּילָנוּ אֲנִי בְּעֻצָּתוֹ כִּלְנוּ / כִּי בָּא לְהַמִּיר דָּתָנוּ בְּחֲרוֹת אָפָם בָּנוּ / פָּרָה דְּרַכְתִּי לְבָדִי".

יְהוּדוֹת תִּימָן הִתְנַעֲרָה מְעַפֵּר וְהִמְשִׁיכָה בְּמִסְרָתָהּ הַמְּפֹאָרֶת וּשְׂרִידֶיהָ הַקִּימוּ מִחֲדָשׁ אֶת הַמִּשְׁלָה הַקְּהֵלָה.

המאמר מבוסס על מאמרו של הרב שמואל פרידמן

כפי שהובא במוסף התורני "קולמוס" (עיתון משפחה).

נעזרתי גם בחומר שבאמתחתם של הרב גלעד צדוק הי"ו,

פרופ' אהרן גימאני הי"ו וד"ר משה גברא הי"ו - ועל כך יבורכו.

א. לדאני (כברה)